

A szibériai konferenciáról

A Magyar-Szovjet Vegyesbizottság 1974. július 21.—augusztus 2. között tudományos tanácskozást és tanulmányutat rendezett a Szovjetunióban.

A szovjet delegáció tagjai: J. V. Bromlej akad. lev. tag, a Vegyesbizottság szovjet tagozatának alelnöke, T. M. Iszlamov a tört. tud. doktora, a szovjet tagozat alelnöke, V. P. Susarin a tört. tud. kandidátusa, a szovjet tagozat titkára.

A magyar delegáció tagjai: Sinkovics István, az ELTE professzora, a magyar tagozat alelnöke, Bartha Antal a tört. tud. kandidátusa, a Történettudományi Intézet főmunkatársa, a magyar tagozat titkára, Mayer Mária a tört. tud. kandidátusa, a Történettudományi Intézet munkatársa, a magyar tagozat helyettes titkára, Balogh Sándor a tört. tud. doktora, az ELTE professzora, Glatz Ferenc a Történettudományi Intézet munkatársa, Kónya Sándor a tört. tud. kandidátusa, az MTA Társadalomtudományi Főosztálya vezetője, L. Nagy Zsuzsa a tört. tud. kandidátusa, a Történettudományi Intézet főmunkatársa, Ránki György a tört. tud. doktora, a Történettudományi Intézet h. igazgatója.

A magyar delegáció július 22-én érkezett Moszkva érintésével Novoszibirszkbe, ahol először megtekintette a Nyugat-Szibéria történetéről összeállított kiállítást, majd 23—24—25-én három napos konferencián vett részt. A konferencia témája „Az ember és a természeti környezet kölcsönviszonya a legrégebb időkől napjainkig”. A két delegáció tagjain kívül részt vett a konferencián: V. V. Alekszejev, a tört. tud. kand., a SzUTA SzR TFFI h. igazgatója, I. V. Komo-gorcev a tört. tud. doktora, a SzUTA SzR TFFI osztályvezetője, V. I. Bojko, a filoz. tud. kand. a TFFI szociológiai osztályának vezetője, V. A. Tyimohin a tört. tud. kandidátusa, a TFFI tud. munkatársa, N. N. Lamin a TFFI tud. munkatársa, X. Y. Andrijanov a tört. tud. kand. a TFFI munkatársa, A. I. Moszkovszkij a tört. tud. doktora, O. M. Vilkov a Skanzen igazgatója, I. I. Geliscsev a TFFI filozófiai osztályának vezetője. A konferencia színhelye a Novoszibirszk melletti Akadegorodok, ahol 22 tudományos intézet működik, köztük 2 társadalomtudományi jellegű (Közgazdasági Intézet, valamint a Történeti—filológiai—filozófiai Intézet).

A konferencia megnyitása után V. V. Alekszejev a TFFI igazgatóhelyettese ismertette a résztvevőkkel az Intézet működését, az ott folyó kutatásokat (többek között a polgárháború internacionálistáiról), majd Sinkovics István a magyar, illetve J. V. Bromlej, a szovjet delegáció vezetője üdvözölték a megjelenteket.

Elsőnek Ránki György előadása hangzott el, mely a tudományos technikai forradalom és a nyersanyagkincsek kiaknázásának kérdésével foglalkozott.

Az előadás történetileg végigkísérte a legfontosabb energiaforrások és azok felhasználásának változását és bemutatta azokat az összefüggéseket, amelyek a fa, a szén, az olaj, majd újabban az atom, mint energiaforrásnak a megjelenése, továbbá a gazdaságfejlődés különböző lehetőségei és irányzatai és a tudományos kutatás között fennállnak. Utalt azokra a gazdasági teóriákra, amelyek a tudományos és technikai átalakulást elszakítják a társadalmi folyamatoktól, valamint amelyek az új nyersanyagforrások kiterjesztésére irányuló igényt a XIX. század végén, a XX. század elején elszakítják az imperializmus kolonizációs folyamataitól.

A továbbiakban előadásában azokról az új jelenségekről szólt, melyek a természeti kincsek és nyersanyagforrások felkutatásában és ebben az értelemben az egész gazdasági fejlődés folyamatában a tudomány szerepét elsőrendűvé tették.

Előadásának további részében a magyar gazdasági fejlődés történeti menetében mutatta be a nyersanyagok szerepét, részletesen elemezve a századforduló körüli, valamint a két világháború közötti helyzetet, majd a felszabadulás utáni gazdasági fejlődésnek, az ország nyersanyagellátásával való összekapcsolódását vizsgálta. Elmondotta: bár ismert, hogy Magyarország számos alapvető nyersanyagban hiányt szenved, egyoldalúság lenne csak nyersanyagszegénységről beszélni, mivel ez a nézet figyelmen kívül hagyja a mezőgazdaság, illetve a mezőgazdasági ipar nyersanyagait, valamint néhány más fontos nyersanyagot. Az azonban tény,

hogy néhány alapvető ipari nyersanyag tekintetében Magyarország nem képes hazai szükségletét fedezni, jöllehet ehhez a tudományos kutatások stb. segítségével messze nagyobb nyersanyagkincseket fedeztek fel az országban, mintsem arra korábban számítottak.

Miután áttekintést adott a legfontosabb nyersanyagszükséglet belső kielégítésének lehetőségéről, utalt arra, hogy a tudományos technikai forradalom és a nyersanyag-ellátottság összefüggését Magyarországon nem lehet csupán hazai szempontból nézni. A KGST keretében mindenekelőtt a Szovjetunió révén az új nyersanyagfelhasználás lehetőségei közvetve Magyarországon is adva vannak. A KGST együttműködés kiépítése azonban számos technikai, közlekedési és költség problémának a megoldását igényli és csak annak a kielégítő rendezése esetén látszik teljesen biztosítnak, hogy Magyarország gazdasága fel tudja használni a tudományos technikai forradalom igényeinek megfelelő új kutatási eredményeket és az ehhez szükséges nyersanyagokat.

Ezután *N. N. Andrijanov* „Az ember és környezete: a kérdés történettudományi, néprajz- és földrajztudományi aspektusai” c. előadásában az egyes társadalom- és természettudományos kutatási ágak komplex együttműködésének jelentőségét hangoztatta, mint amely az egyetlen útja lehet az ilyen általános, az egész emberiség történelmének oly sok együttfutó jelenségét átfogó téma, mint „az ember és környezet” kidolgozásának. — *Bartha Antal* előadásával zárult az első nap tudományos programja.

Bartha Antal „Nyugat-Szibéria és az ugor őstörténet” c. előadása a régészeti műveltségek hordozói népi azonosításának kérdésével foglalkozik. Elemzi azokat a nyitott és problematikus módszertani valamint elméleti kérdéseket, amelyek nehezítik a régészeti etnokultúrák népi azonosítását.

Neves szovjet tudósok, *Á. P. Okladnyikov*, *V. N. Csernecov*, *N. N. Gurina* és sokan mások rámutattak arra, hogy az i. e. 6. évezredtől az i. e. 4–3. évezred fordulójáig az Angara—Bajkál vidékétől Finnországig terjedő északi erdősávban közös vonásokkal rendelkező régészeti műveltség alakult ki. Az óriási terület közös arculatú műveltsége több lokális csoportra bomlik. *V. N. Csernecov* úgy vélte, hogy a kérdéses műveltség az Aral és Kaspi közéről érkezett európaiak és a tajgai mongoloidok keveredéséből alakult ki. Úgy következtetett, hogy az óriási területen az uráli ősnép, azaz a finnugor és szamojéd népek elődei éltek.

Tekintetbe kell azonban venni, hogy a természeti feltételek azonossága az északi erdősávban jelentős mértékben meghatározta a műveltség közös vonásait, mert hiszen az újabb kőkorszakban a létfenntartó tevékenység módját és eszközeit a természeti feltételek jelentős mértékben meghatározták. Ezért a műveltségi egyezés okai között az ökológiai feltételek azonossága jelentős szerepet játszott. Előállhat olyan helyzet, hogy a műveltség természeti feltételekből következő egyezése etnikai jegyként értelmeződik a tudományban, ami nem bizonyos, hogy helyes megoldás. Szembetűnő, hogy Kelet-Európában a Donyec és a Dnyeper folyók közötti ligetes sztyeppén, az északival szinkron régészeti műveltség, szinte teljesen azonos a tajgai műveltéssel. Ennek az egyezésnek alapján fel kellene tételeznünk, hogy a Donyec és a Dnyeper közének újabb kőkori népessége az uráli, vagy vele rokon ősnép volt.

V. N. Csernecov, *F. G. Gening* azon a véleményen vannak, hogy az ugor népek elődei az Ob folyó középső vidékén éltek, de ugyanakkor feltételezték azt is, hogy a bronzkortól a kora vaskorig (i. e. 2. évezred közepétől az i. sz. III—IV. évszázad fordulójáig) egyfelől az Aral- és Kaspi-tó közéről, másfelől a Minuszinszki Medencéből, egymást követő hullámokban ugor elemek érkeztek a középső Ob visékére. Ebből a magyarázatból az következne, hogy az ősuporok éltek az Aralától délre és a Minuszinszki Medencében is. S a két körzethöz vándoroltak északra az Ob folyó középső szakaszára. Régészeti leletanyag adatomai, hogy ezekről a területekről a jelzett időhatárok között egymást követően érkeztek műveltségi hatások s bizonyára hordozóik is a középső Ob területére. A nyitott és problematikus kérdés az, hogy milyen népességgel azonosíthatjuk e bevándorló műveltségi hatásoknak a hordozóit.

Sajnos a földrajzi helynév kutatása Nyugat-Szibéria területén még hézagos. Amellett a földrajzi névanyag etnikumhoz kapcsolása és időrendi rétegzése több nyitott módszertani problémába ütközik. Kétségtelen azonban, hogy a földrajzi helynév anyag alkalmazásával kapunk támpontokat, melyek korrelációját a régészeti műveltségekkel külön kell tisztázni.

Az előadás arra a következtetésre jutott, hogy az őstörténeti kutatásokban a területi etnokultúrák vizsgálatában, az „anonim” őstörténetben megbízhatóan adatolt ismereteket tud a tudomány felmutatni. Azonban a ma élő népek ősi etnikai előzményeinek feltárásának megbízható adatolásában a módszertani és elméleti problémák még megoldásra várnak. Közülük az egyik, a ma élő népek távoli elődei és a régészeti műveltségek közötti korreláció problémája.

Július 24-én *I. V. Komogorcev*—*N. N. Lamin* előadása hangzott el „Szibéria természeti kincseinek megőrzése és racionális felhasználása az Októberi Forradalom után” címmel, ki-domborítva mindenekelőtt Szibéria hatalmas nyersanyagkészletének mind gyorsabb feltárá-

sát, s ezzel párhuzamosan magának Szibériának rohamos ipari-technikai fejlődését. — V. V. Alekszejev (ld. fentebb teljes szövegében) és Fodor Judit előadásai következtek.

Fodor Judit „A nyersanyagok szerepe az emberiség jövőjében” c. referátumában ismertetette a polgári közgazdászok és jóvőkutatók azon nézeteit, melyekben felülműtelt fogalmazzák meg afölött, hogy az emberiséget a nyersanyagkészletek kimerülésének veszélye fenyegeti. Intézkedéseket javasolnak ennek megelőzésére: „hosszútávú gazdaságpolitika” érvényrejtését, különösen a nyersanyagfelhasználás terén, egy „globális világmodell” felállítását, melyben még az egyes országok export—import tevékenysége is szabályozást nyerne. A másik, széles körben elterjedt elmélet a „technikai optimizmus”, amely a nyersanyagfogyasztás jelenlegi összetételét adottnak véve igyekszik bizonyítani a kimerülő nyersanyagkészletek technikai úton való pótolhatóságát. Fodor Judit először az első elmélet alap gondolatát (a *The Limits to Growth*) veszi kritika alá, mondván, hogy képviselői nem számolnak a világ politikailag-gazdaságilag nem egységes voltával, a kapitalista, a szocialista világrendszer különbözőségével és a harmadik világ létevel. Ezzel függ össze az a másik két ellenvetése is, hogy 1. vajon a kapitalista országok gazdaságában egyáltalán mennyire lehetne érvényre juttatni egy adott tervszerűséget, hiszen azzal a rendszer lényege szemben áll; 2. amennyiben az energiafelhasználás növekedésébe bele kellene „nyúlni”, a világgazdaság melyik pontján kezdenék azt el.

A technikai optimizmus hívei azt tévesztik szem elől, hogy ha feltétlenül igaz, miszerint az ember (elvileg) minden kimerülő nyersanyagot pótolni tud, akár újrafelhasználás, akár mesterséges előállítás, akár helyettesítés útján, de az energia ilyen „visszanyerésének” „ára” van, hiszen mindez a természetben okoz változásokat; a technika, „amellyel az ész cselet vet a természetnek, csak a természetet magát kihasználva, tehát figyelembevéve működtehető”. Nem is szólva arról: e technikai tevékenység gyakran annyira költséges, hogy terméke már nem is éri el a kívánt célt.

Fodor Judit, felhasználva a marxizmus klasszikusainak idevonatkozó fejtegetéseit, történeti anyagban bizonyította, hogy a természeti kincseket csak az emberi társadalom fejlődése egy adott szakaszában szabad a termelés számára szükséges nyersanyagokként kezelni. Hiszen mint ismeretes, éppen ismereteink fejlődése révén ismerünk fel olyan anyagokat, „nyersanyagokat”, melyek korábban teljesen értéktelennek tűntek előttünk. Az ember—természet reláció változásával szüntelenül változik a Föld természeti adottságainak az a köre, amelyet az ember „kincsek”, értékek tekinthet. Ugyanakkor a tudományos-technikai forradalommal a fizikai-biológiai szükségletek kielégítését szolgáló termelés egyre inkább automatizált termelési folyamatban, tehát természeti kölcsönhatásként valósul meg. Az ember—természet reláció egészében megváltozik: egyre kevésbé a termelésben és egyre kevésbé a fizikai-biológiai szükségletek kielégítése jön létre, hanem az igazán emberi, nembeli és éppen ezért mind gyorsabban és minőségileg mélyebben változó társadalmi szükségletek, a kultúra iránti és az együttműködésre irányuló igény kielégítésének bázisa lesz. És ezzel a természeti kincsek szerepe is átalakul: az ember mindenoldalú önmegvalósítását szolgálja majd.

Ezután a jelenlévő szovjet kollégák (Susarin, Tyimohin) kérdéseket tettek fel Bartha Antal előadásával kapcsolatban, illetve Susarin bizonyos pontokon vitatkozott is a szerzővel.

Július 25-én Ránki György válaszolt a szovjet kollégák (Alekszejev, Komogorcev, Bojko) kérdéseire: összehasonlította a szibériai és a magyarországi víziergia felhasználását, beszélt a szén, az olaj, mint energiaforrás magyarországi jelentőségéről, valamint azokról a lehetőségekről, melyeket Magyarországnak a KGST országaival, mindenekelőtt a Szovjetunióval történő együttműködés hozhat az energiaellátás terén.

J. V. Komogorcev és V. V. Alekszejev a Szovjetunióban folyó geológiai méretű természet-átalakítások történeti körülményeiről kapott kérdésekre (L. Nagy Zsuzsa, Balogh Sándor, Glatz Ferenc) válaszolt. Komogorcev ennek során elsősorban Szibériának az egész szovjet gazdaságban elfoglalt s 1917-től mind inkább erősödő súlyponti helyzetét ismertette, Alekszejev pedig részletes táblázatokkal illusztrálva vázolta azokat a természetátalakító kihatásokat, melyeket a szibériai energetikai rendszer kiépítése hozott illetve hoz magával. Részletesen szólt azokról a tudománytörténetileg és ugyanakkor aktuális, tudománypolitikai szempontokból is figyelemreméltó történeti kultúra-mentő munkálatokról, melyek a nagy erőművek építését megelőzik, ismertette az ezzel kapcsolatos szakemberhiányt és a mind következetesebb tervek nyomán fokozódó szakemberigényt (régész, néprajzos, szociológus stb.). — Ezután V. I. Bojko tartott előszóban előadást a Szibériában élő kis népek utóbbi évtizedekbeli történetéről. A rendkívül színes, sokoldalú történeti-szociográfiai felmérések eredményeit a halász-vadász nomád társadalmi szintből még alig kiemelkedett népek életéről több, kutatás-módszertanilag sem érdektelen kérdés követte. A felmérések kiterjedtek a gyakran maroknyi kis népek társadalmi struktúrájára, hitvilágára, munkaeszközeire, viseleteire, a gyermekek intelligencia-szintjére stb. A szerző ismertette a primitív népek hallatlanul gyors társadalmi fejlődését, azok „kiegészülését” ún. teljes társadalommá (munkásosztállyal, kolhozparasztsággal, értelmiséggel), majd azokról a gondokról beszélt, melyek a tudomány előtt állnak a kis népek értékes ősi népi tradi-

cióinak megőrzése, ill. megmentése terén, s melyre a szovjet nemzetiségpolitika igen nagy gondot fordít.

A konferencián résztvevő magyar delegáció tagjai visszautazásuk előtt több, a közös ülészak témáihoz közelálló történeti emlékekkel ismerkedhettek meg. A Bajkál-tavon tett hajóút során megtekinthették Orkhonban a világhírű sziklarajzok lelőhelyét, másik állomásozásuk során az i. e. élt nomád pásztornép, a hurikánok temetkezési helyének feltárását, kultúrájuk eddig napfényre került emlékeit. A Burját Köztársaság fővárosában, Ulan-Ude-ben tett látogatás során a helyi múzeumok gazdag néprajzi-történeti anyaga arra hívta fel a figyelmet, hogy a történeti múzeumi anyaggyűjtést mennyivel szélesebbkörűen folytatják, mint az európai múzeumokban, mennyire szerves része a „kortörténeti” történeti anyagnak az eszközök, használati tárgyak, viselet, hitvilág fennmaradt emlékei. Az is világossá vált — épp az itteni tárgyi emlékek megtekintése révén —, hogy mind a magyarországi, mind a szovjetunióbeli kutatómunka előrehaladása ellenére az 1918-tól Szibériában tevékenykedő magyar internacionalisták szerepének beható megvilágításától még igen sok, a Szovjetunió történetére vonatkozóan is, új mozzanat kirajzolódása várható.